

Шевчук Т.О.,
викладач кафедри філології і лінгводидактики
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Пунктуаційна грамотність як одна зі складових формування мовної особистості

Сучасне суспільство потребує інтелектуально розвинутого, високоосвіченого спеціаліста, який вільно, чітко і легко може висловлювати думки, доносити їх до аудиторії, переконувати. Безперечно, кожна людина, насамперед спеціаліст із вищою освітою, повинен вміло користуватися словом, володіти високим рівнем мовної майстерності. Народна мудрість учить: говори не так, щоб тебе могли зрозуміти, а говори так, щоб тебе не могли не зрозуміти.

Мовна особистість - це людина, здатна створювати власні й сприймати чужі тексти, різні за своїм характером; узагальнений її тип полягає в розмаїтті варіантів мовленнєвих особистостей [2]. Формування мовної особистості відбувається в процесі всього життя і передбачає, окрім іншого, і розвиток мовної грамотності. Це є одним із важливих завдань курсу сучасної української мови з практикумом, що вивчається в ННІ педагогіки.

Формування мовної особистості майбутнього вчителя початкової школи відбувається під час вивчення всіх розділів курсу - фонетики, фонології, лексикології, фразеології, лексикографії, морфеміки, словотвору, морфології, синтаксису, пунктуації та ін. *Мета статті* – висвітлити аспекти проблеми формування мовної особистості засобами пунктуації.

Сукупність правил постановки розділових знаків у письмовому тексті називається пунктуацією (від лат. «крапка»). Цей термін уживається також і в інших значеннях: «постановка розділових знаків», «розділові знаки». Цікавою є думка К. Паустовського, який стверджував, що розділові знаки - це як нотний стан. Вони тримають текст і не дають йому розсіпатися.

Важливим є те, що розділові знаки вживаються для позначення такого розчленування писемної мови, яке не може бути передане іншими засобами - ні морфологічними, ні порядком розташування слів у реченні. Це сприяє тому, щоб читач точніше, глибше зрозумів і сприйняв написане відповідно до задуму

автора. Основна функція розділових знаків - полегшити тому, хто читає, краще розуміти писемну мову, а тому, хто пише, ясно й чітко викладати думки на папері. Не можна не погодитися з думкою кандидата філологічних наук О. Доценко, яка стверджує, що пунктуація робить писемне мовлення зрозумілим, недвозначним, дає змогу реалізувати найрізноманітніші інтелектуальні, емоційні, вольові смисли та їх відтінки [1; 80].

Відомо, що сучасна українська пунктуація ґрунтується на трьох основних принципах: граматичному, смислового та інтонаційному. Розділові знаки, що ставляться на основі граматичного принципу, є показниками граматичної структури цілого тексту чи окремих речень, вони є

обов'язковими в тексті, оскільки зумовлюються структурою речення. Сюди належать крапка в кінці речення; розділові знаки при вставних і вставлених конструкціях, при однорідних членах речення тощо. Смысловий принцип пунктуації полягає у необхідності врахування значення окремих елементів речення і смислових зв'язків між ними. Суть інтонаційного принципу - врахування інтонації при постановці розділових знаків.

Під час роботи зі студентами важливо донести до їхнього розуміння думку, що пунктуаційна грамотність базується на розумінні функції кожного розділового знака, що пунктуацію не можна вивчити тільки шляхом запам'ятовування правил, оскільки часто вживання розділових знаків залежить від стилю мовлення, особливого забарвлення переданих письмово думок. Тому вивчення пунктуації пов'язуємо не тільки з граматиною, а й стилістикою та іншими розділами мовознавства.

Наведемо зразки роботи по вдосконаленню пунктуаційних навичок студентів — майбутніх учителів початкових класів - на заняттях із сучасної української мови з практикумом. Під час вивчення досить складної теми «Відокремлені члени речення» пропонуємо студентам такі види робіт:

- *Проілюструйте реченнями із вправи відповідні правила про розділові знаки при відокремлених означеннях; вкажіть на можливу їхню варіативність в окремих реченнях.*

1. Дерева за вікном у тиші непорочній стояли, інеєм запушені рясним (М. Рильський). 2. Срібним маревом повиті, коло сіл стоять тополі (Леся Українка). 3. Леліє даль волога і блакитна (М. Бажан). 4. Незабаром показалося село, мальовниче, розкидане над річкою по горі (М. Коцюбинський). 5. Сумні та голодні, хотіли бджілки вже летіти додому, як побачили під кущиками фіалку (К. Ушинський). 6. Батькові руки, важкі, загорілі, лежать на колінах у плетиві жил (М. Масло). 7. З дверей виткнулось спершу відро, до половини виповнене водою, далі - русява голівка дівчинки, нахилена вбік до відра, а далі - права рука, піднята трохи догори (М. Коцюбинський). 8. Скроплений живлющою росою, паросток пробився на безмежжі нив (П. Дорошко). 9. Сповнений любові, я іду по вулиці вузькій (В. Сосюра).

- *Сформулюйте основні умови відокремлення чи невідокремлення узгоджених означень, враховуючи такі фактори: поширеність чи непоширеність означення; постпозиція чи препозиція його стосовно означуваного слова; морфологічне вираження пояснюваного слова.*

- *Прочитайте речення «Схвильований Григорій блукав лісом» і «Схвильований, Григорій блукав лісом». Як впливає відокремлення чи невідокремлення означення «схвильований» на зміст речення?*

- *Знайдіть речення, в якому допущено пунктуаційну помилку.*

1. Розгойдане море, вже брудне і темне, наскакувало на берег і покривало скелі (М. Коцюбинський). 2. Теплом дихала настояна на травах і квітах земля (Ю. Збанацький). 3. Соснові шишки великі й порожні котились під ноги або дивились із трави десятками очей на схилені голови синіх дзвіночків (М. Коцюбинський). 4. Веселий, гостинний, він любив зустрічатися з

друзями (О. Гончар). 5. В лісах, уже облитих сонцем, стояла зелена тиша (О. Гончар).

- *Вкажіть умови відокремлення означення в реченні: Земля, скована морозом, покрилася снігом (Ю. Збанацький).*

1. Ступінь обтяженості відокремлюваного означення залежними від нього словами. 2. Синтаксична несполучність із іменником. 3. Постпозиція по відношенню до означуваного слова. 4. Сусідство відокремлених членів, не однакових за синтаксичною функцією. 5. Ускладнення основного змісту причиновим значенням.

- *Який член речення з групи відокремлених присднується до пояснюваного слова уточнюючими словами типу: тобто, або, в тому числі, зокрема, наприклад, за походженням, а саме тощо?*

- *Складіть речення про відомих учених із використанням відокремлених прикладок.*

- *Перепишіть речення, поставте, де потрібно, розділові знаки при прикладці; обґрунтуйте їх. З'ясуйте, у яких реченнях можливі варіанти в постановці розділових знаків; доведіть це.*

1. Лисенко бездоганний рицар української пісні назавжди зостався в моїй пам'яті (М. Рильський).

2. Хоробрий воїн капітан ніколи не розгублювався в бою (О. Гончар). 3.1 притомлений Котигорошко я на груди землі упаду (А. Малишко).

4. Перед тобою світ великий там розкритий (М. Бажан).

5. Ягід навколо особливо дикої малини була сила - силенна (О. Донченко).

- *Визначте відокремлені обставини, вкажіть на спосіб їх вираження та умови відокремлення.*

1. Сонце, зупинившись посеред неба, здавалось, уже не рухається далі (О. Гончар). 2. Орли клекотіли, плаваючи понад глибокими, повними спеки міжгір'ями (О. Гончар). 3. Ми захоплюємося словами майстра, жадаємо, наслідуючи його, знайти стежину до серцевини слова, до багатогранності змісту (І. Вихованець). 4. Залежно від інтонації, одне й те ж речення набуває різного значення (з підручника). 5. Я йшов не поспішаючи (Л. Первомайський). 6. Жайворонки співали над ріллею, високо піднявшись вгору (І. Нечуй-Левицький). 7. На стежці, прихилившись до груші і мрійно замруживши очі, стояв юнак (Ю. Смолич). 8. Учися чистоти і простоти і, стоптуючи килим золотий, забудь про вежі темної гордині (М. Рильський).

- *З підручника з сучасної української мови випишіть 6-7 речень із відокремленими обставинами, проілюструйте ними відповідні правила. Простежте за частотою вживання речень із відокремленими обставинами, з'ясуйте, чи в кожному випадку, відзначеному вами, потрібне відокремлення. Зробіть синтаксичний аналіз двох речень.*

- *У яких випадках дієприслівники і дієприслівникові звороти не відокремлюються розділовими знаками. Наведіть приклади.*

- *Виправте, де це необхідно, речення з дієприслівниковими зворотами,*

пригадавши правила про суб'єкт і предикат у таких реченнях.

1. Читаючи повість, серце наповнюється болем. 2. Шукаючи той дім, нас застала ніч. 3. Повернувшись зі школи, його радісно зустрів кіт. 4. Почувши це слово, перед нами постає засніжене поле. 5. Повернувшись із роботи, їм хотілося відпочити. 6. Пропустивши багато занять, нам не вдасться так швидко наздогнати прогаяне.

• *З кожних двох речень побудуйте одне з відокремленим додатком; поставте розділові знаки, обґрунтуйте їх. З'ясуйте, чи зберігається абсолютна тотожність змісту речень при такому перетворенні.*

1. У наших садах ростуть будь-які сорти персиків. Не ростуть дуже теплолюбіві сорти. 2. Прийшли у школу всі. Не прийшла ще Наталка. 3. Співають усі. Не співає тільки Петро. 4. Дівчина нічого не бачила навколо. Бачила лише оті швидкі струмки. 5. У цьому магазині можна купити все. Не можна купити лише зошити.

• *Прочитайте речення, з'ясуйте, як речення відрізняються за змістом і як це виражається граматично.*

1. Наш учитель або Петро Миколайович вам усе розкаже. 2. Наш учитель, або Петро Миколайович, вам усе розкаже.

• *Напишіть твір-мініатюру «Чому я мрію стати вчителем початкових класів?», використовуючи відокремлені члени речення.*

Володіння високою культурою мови досягається внаслідок засвоєння пунктуації та граматичної будови літературної мови, норм правильної вимови, всього багатством пунктуаційних засобів. Писемна мова майбутніх учителів початкової школи має бути бездоганною в пунктуаційному відношенні, що досягається шляхом вироблення міцних пунктуаційних навичок. Здійснюючи таким чином роботу студентів на заняттях із сучасної української мови з практикумом, ми і сприяємо реалізації вимог до організації навчального процесу у ВНЗ.

Список використаних джерел та літератури

1. Доценко О. Л. Стратити не можна, помилувати, або стратити, не можна помилувати, чи особливості української пунктуації. - Українська мова і література в середній школі. - 2003. - № 2-3. - С. 89-94.
2. Караулов М. Русский язык и языковая личность. - М., 1987.
3. Український правопис. - К.: Наук, думка, 2006. - 240 с.